

EKONOMİK KRİZ, İŞÇİLER VE SENDİKALAR

Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt XXIII, Sayı 214, Ocak-Şubat 1999

Yıldırım Koç

Dünya, 1929 bunalımından daha derin bir krize doğru sürükleniyor. 1997 yılı Temmuz ayında Tayland'da başlayan kriz, başta Endonezya, Malezya ve Filipinler olmak üzere diğer Doğu Asya ülkelerine sıçradı. 1997 yılı Ekim ayında Kore Cumhuriyeti ve Hong Kong da krizden etkilenmeye başlamıştı. Kriz, daha sonra, Rusya'ya ve Brezilya'ya yayıldı. Japonya da krizden ciddi biçimde etkilendi. Türkiye'de ise son aylarda kriz tartışmaları yoğunlaştı. Ancak işçiler ve sendikalar, beklendiği kadar yaygın bir tepki içine girmediler.

Bunun çeşitli nedenleri var.

Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinler, Kore Cumhuriyeti ve Hong Kong'daki kriz, onyıllar süren kesintisiz bir ekonomik büyümeden sonra geldi. Bu grupta Endonezya dışındaki ülkelerde en azından son 20 yıllık dönemde aşağı yukarı tam istihdamdan söz edilebiliyordu. Daha 1996 yılında, Tayland, Kore Cumhuriyeti, Malezya, Singapur ve Hong Kong'da açık işsizlik oranı yüzde 1,5 ile yüzde 2,8 arasında değişiyordu. Kriz, bu rakamları bir anda büyük oranlara çıkardı. Bunun yol açtığı şok son derece önemlidir.

Türkiye'de ise böyle bir durum söz konusu değildir. Türkiye son 20 yıllık dönemde bir taraftan yüksek oranlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirirken, diğer taraftan dönem dönem önemli krizler yaşadı. 24 Ocak istikrar programı öncesindeki sorunlar, 1991 yılında Körfez Savaşı sonrasındaki durgunluk, 5 Nisan 1994 istikrar programı ile aşılmaya çalışılan sorunlar, konsolide bütçenin yüzde 40'ından fazlasının iç ve dış borçların faizlerine gittiği ve yıllardır hangi bankanın ne zaman batacağının tartışıldığı bir ortam, Güney Doğu Asya'nın yukarıda söze edilen ülkelerindekinden çok farklıdır. Bu nedenle, günümüzde yaşanmaya başlanan kriz, sözü edilen ülkelerdeki boyuta ulaşmamış olmasının yanı sıra, halkımızın bu konudaki "deneyimleri" nedeniyle de çok etkili olmadı. Bir yabancı diplomatın da belirttiği gibi, "Türkiye daima bir kriz yaşar, ama hiç batmaz."

Yukarıda sözü edilen ülkelerde işsizlik istisnai bir durumdu. Ancak Türkiye'de zaten yüksek oranlı bir işsizlik var. Ayrıca, bu işsizlik, dünyada ve Türkiye'deki bazı başka etmenlere bağlı olarak sürekli artıyor. İş güvencesi yok; ama insanlar iş güvencesinin olmamasını ve işten atılmayı, çalışma yaşamının doğal bir parçası olarak kabul ediyorlar. Kriz nedeniyle işten çıkarılan insan sayısı, sözü edilen ülkelerdekine çok küçük bir düzeyinde kalınca, işten çıkarmaların yarattığı kaygı-korku ve tepki de sınırlı kaldı. Türkiye'de her zaman işçi çıkarılıyor olması, işten çıkarmaların en yaygın olduğu işyerlerindeki yeni işten çıkarmalarda tepkilerin olmamasına neden oldu.

Türkiye'de krizin etkileri henüz tam olarak yaşanmaya başlanmadı. Halkımızın çok büyük bir bölümü, toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamdaki nitelik değişikliklerini ancak belirli bir zaman aralığından sonra kavrayabiliyor. 24 Ocak istikrar programı ve 12 Eylül, daha önceki örneklerinden nitelik olarak farklıydı. Kitlelerin bu gelişmelere karşı tavrının da nitelik değiştirmesi uzunca bir zaman almıştı. Aynı durum şimdi de geçerlidir. İnsanlarımızın çok büyük bir bölümü, yaşanmakta olan bu krizin de 1991 ve 1994 yıllarındaki krizler biçiminde ve boyutunda olduğunu zannediyor ve/veya umuyor. Ayrıca, her toplu sözleşme döneminde işverenlerin sistemli bir biçimde şikayet etme alışkanlığının yerleştiği ülkemizde, krize ilişkin yakınmaların ne kadarının gerçek, ne kadarının abartma olduğu konusunda belirli bir belirsizlik söz konusu. Birçok işçi ve sendikacı, krizi henüz somut olarak yaşamadıklarında, yakınmaları bir abartma olarak değerlendirme ve bu nedenle genel bir tepkiye girmeme eğiliminde. Çeşitli nedenlere bağlı olarak derin bir kriz yaşamakta olan tekstil sektöründe süren toplu sözleşme görüşmeleri sırasında, önce hiç zam veremeyeceğini söyleyen

işverenlerin sonunda ilk altı aylık dönem için yüzde 45, ikinci altı aylık dönem için yüzde 30'luk bir zammı kabul etmeleri, yakınmaların abartma olduğu inancını pekiştirdi ve kriz konusundaki kaygı ve korkuların azalmasına neden oldu.

Diğer taraftan, çok yetersiz olan asgari ücretin yine de bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 103,2 oranında artırılması ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında mevsimlik işçilerin işbaşı yapmaları ve bir bölümünün kadroya geçirilmesi sözünün verilmesi, krize ilişkin açıklamaların inandırıcılığını da sarsıyor.

Krizin işçi çıkarma, ücretler, işçi sağlığı ve iş güvenliği, çalışma süreleri gibi alanlardaki olumsuz etkileri ağırlıkla kayıt-dışı sektörde gerçekleşti. Bu olumsuzlukları yaşayanlar, örgütlü olmadıkları için, herhangi bir tepki göstermediler.

Sendikalarda örgütlü olan işçilerin ve sendikalarının tavrı da fazla sert olmadı.

1991 Körfez Savaşı sonrasında ve 1994 yılında önemli sayıda işçi işten çıkarılmıştı. Bu işçilerin büyük bir bölümü daha sonra ya aynı işyerinde, yada başka işyerlerinde işe girebildi. Bugün yaşanan krizin nitelik farkını henüz yaşamadığı için yeterince anlamayanlar, işten çıkarmaların geçici olduğu inancında. Nitekim, krizin öncelikle etkilediği sektörlerden olan otomotivde işten çıkarılanların bir bölümünün yeniden işbaşı yapması, bu beklentilerin doğrulandığı biçiminde yorumlandı. Tofaş ve Renault fabrikalarında işçiler 4 Ocak 1999 günü fabrikalarına döndüler ¹.

Krizin vurduğu sektörlerdeki işçilerin ve sendikaların tavrı da genellikle yumuşak oldu. Kapitalizmin ötesinde bir toplumsal ve siyasal sistemi düşünmeyen ve kabul etmeyenler, işverenlerinin gerçekten kötü durumda olduğunu gördüklerinde, işverenlerine karşı bir tepki içine girmediler. İşverenlerine karşı bir tepki içine girmeyerek durumu kabullenenlerin, sermayedar sınıfa ve kapitalizme karşı bir tepki içine girmeleri de beklenmezdi; nitekim durum böyle gelişti. İşten çıkarmalara karşı tepkiler, işverenin olanaklarının olup da bunlara başvurmadığına inanılan durumlarda eylem biçiminde gelişti. Bunların bazı örnekleri aşağıda sunulacaktır.

İşverenlerin krizi aşabilmek amacıyla esnek çalışma düzenlerine geçilmesi önerileri de sendikalarca pek benimsenmedi ²

Genel tepki bu biçimdeyken, TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu'nun 24 Aralık 1998 günü yapılan toplantısında krizden çıkış için bir alternatif önerildi. Başkanlar Kurulu bildirisinin ilgili bölümü şöyleydi:

“Dünyada ve ülkemizde yaşanan ve derinleşme eğilimindeki ekonomik krizin aşılması için, yanlışlığı kanıtlanmış IMF politikaları terkedilmeli; sosyal devlet ve demokratik ulusal devlet güçlendirilmeli; mevcut iç ve dış borçların faizleri düşürülmeli ve vadeleri uzatılmalı; bankaların faiz oranları azaltılmalı; Türkiye’de üretilen malların tüketimi teşvik edilmeli; işsizlik sigortası ve iş güvencesi sağlanmalı; işçilerin ülkemizde ve işletmelerde yönetime katılmasına imkan verilmeli; temel tüketim mallarında katma değer vergisi oranı düşürülmeli; kaçak işçilik engellenmeli; özelleştirme durdurulmalı; tekstil ihtisas gümrükleri kurulmalı; ülkemize kaçak mal girişi önlenmeli; devlet teşviklerinin verilmesindeki plansızlık ve programsızlık sona erdirilmeli; krize girdiği ileri sürülen şirketlerin gerçek mali durumları sendikalarımıza açıklanmalı; iç talebi artırmak amacıyla zorunlu tasarruf fonundaki para hak sahiplerine ödenmeli, toplu sözleşmelerde gerçek ücretleri artırıcı bir politika izlenmeli ve dar ve sabit gelirlilerin gelirleri artırılmalı; kayıt-dışı sektör kayıt içine alınmalı; herkesin geliri ve serveti ile orantılı bir vergi ödemesi sağlanmalıdır. Ekonomik krizin yükü, bugüne kadar ülkemizin ve Devletimizin imkanlarını yağmalayanlar, yükümlülüklerini yerine getirmeyenler ve işçilerimiz

¹ Hürriyet, 5.1.1999.

² Sabah, Cumhuriyet, Milliyet, 12.12.1998.

sayesinde büyük servetler edinenler tarafından üstlenilmelidir. İşçi sınıfımız artık fedakarlık yapmayacaktır. TÜRK-İŞ, krizin sorumluluğunu taşımalarına rağmen krizi bahane ederek işçi kıyımı yapanları ve toplu iş sözleşmelerinde enflasyon oranının altında ücret zammı isteyenleri şiddetle protesto etmektedir. TÜRK-İŞ, işçi kıyımına karşı girişilen tüm meşru ve demokratik tepkileri ve eylemleri desteklemektedir.”

Kriz nedeniyle kaç işçinin işten çıkarıldığı konusunda güvenilir bilgi yoktur. Aralık ayı sonlarında bu konuda gazetelerde yer alan haber, 85 bin'dir ³. Bu rakamın 67 bininin TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalardan çıkarıldığı belirtilmektedir. Ancak bu rakamlar tartışmalıdır. Sendikaların TÜRK-İŞ'e yazdığı yazılarda yer alan bu rakamlar, çeşitli etmenlere bağlı olarak işten çıkarılanları bildirmektedir. Örneğin, Genel Maden-İş Sendikası'na bağlı işyerlerinde işten çıkarılan 1454 kişinin 1092'si emekli olmuştur. Krizden en fazla etkilenen Teksif'in 13.159 üyesi ekonomik nedenlerle işten çıkarılmıştır (toplam ayrılan: 17.488). Deri-İş'in 37 işyerinde 1531 üyesi ağırlıklı ekonomik kriz nedeniyle işinden olmuştur. Selüloz İş'in işyerlerinde işten ayrılan 705 kişinin 297'si emekli olmuştur. Basın-İş'in işten ayrılan 166 işçisinin 105'i emekli olmuştur. Çimse-İş'in işyerlerinden ayrılan 5165 işçinin 714'ü emeklilik nedeniyledir. Yol-İş'in işyerlerinden 33.328 kişi ayrılmıştır. Ancak bunların 28.828'i, hizmet akitleri askıya alınan Köy Hizmetleri Gn.Md. mevsimlik işçileridir ve bunlar 4 Ocak 1999 günü yeniden işbaşı yapmışlardır. Türkiye Denizciler Sendikası'nın işten ayrılan 441 üyesinin 400'ü emekli olmuştur. Türk Harb-İş Sendikası'nın işten ayrılan 1179 işçisinin 971'i emeklidir. Özetle, gazetelerde TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalara ilişkin verilen 66.858 rakamının 28.828'i yeniden işbaşı yapmış olan mevsimlik işçiler, 8284'ü emeklilik nedeniyle ayrılmış olanlardır. HAK-İŞ'in 16.800'lük rakamının da bu biçimde elden geçirilebileceği kanısı vardır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Nami Çağan'ın 28 Ocak 1999 günü TÜRK-İŞ'i ziyareti sırasında Türkiye'de ekonomik kriz nedeniyle işten çıkarılanlara ilişkin verdiği rakam 22.439'dür.

Krize karşı çeşitli eylemler de ortaya çıktı. Ancak bunlar yaygınlaşma ve sertleşme eğilimi göstermedi.

Krizin yol açtığı işten çıkarmalara karşı eylemlerden biri, Kocaeli'nin Köseköy bölgesinde kurulu Kordsa Kord Bezi Fabrikasında gelişti. 11 Aralık 1998 günü 24 işçinin hizmet akitleri tazminatlar ödenerek feshedildi. Fabrikada toplam 475 işçi çalışıyordu ve işçiler TÜRK-İŞ'e bağlı Teksif Sendikasına üyeydi. Fabrika Genel Müdürü Bülent Savaş, yaşanan ekonomik kriz nedeniyle üretimi 7 günden 6 güne düşürdüklerini ve bu nedenle 24 işçinin çıkışının verildiğini anlatan bir açıklama dağıttı. Ancak işçiler eyleme başladı. 08:00 - 16:00 vardiyasındaki işçiler işyerini terketmedi. İşyeri işgal edildi. 16:00 - 24:00 vardiyasına gelen işçiler de fabrika önünde toplanarak alkışlarla protesto eylemini desteklediler. Brissa ve SEKA'dan çıkan işçiler de fabrika önüne gelerek eylemi yaygınlaştırdı. İşveren, işçilere ücretsiz izin verme teklifinde bulundu. Bu teklif kabul edilmedi ⁴. Bir vardiyadaki işçilerin direnişi ertesi günlerde de devam etti. İşveren eylemi fabrikada sürdüren 160 işçinin hizmet akdini feshetti. Teksif Kocaeli Şube Başkanı İbrahim Öner ve diğer 5 yönetici, bu uygulamayı protesto ettiler. Sendika şube yöneticileri gözaltına alındı. Sendikacılar daha sonra serbest bırakıldı. Dışarıda kalan işçiler ve işgalci işçilerin aileleri içeriye yiyecek attılar. İşveren, işgalci işçilerin dışarıyla haberleşmesini önlemek amacıyla telefonları kestirdi ⁵. İşveren, işgalci işçilerin dışındaki iki vardiyada çalışan işçilerin ücretli izinli olduğunu açıkladı. 14 Aralık günü, diğer iki vardiyanın işçileriyle diğer işyerlerinden gelen işçiler fabrikanın önünde gösteri yaptılar ⁶. 16 Aralık 1998 günü Pirelli ve Goodyear işçileri de işgalci işçileri ve dışarda protestoları sürdüren işçileri ziyaret ettiler. Direnişi sürdüren 145 işçinin hizmet akitleri ise, 15 Aralık günü itibariyle tazminatsız olarak feshedildi ⁷. Direniş bir süre daha devam etmesinin ardından, işten çıkarılan tüm işçiler Aralık ayı içinde yeniden işbaşı yaptı.

³ **Milliyet**, 29.12.1998; **Radikal**, 10.1.1999.

⁴ **Milliyet**, **Finansal Forum**, 12.12.1998.

⁵ **Cumhuriyet**, **Radikal**, **Milliyet**, **Posta**, 13.12.1998.

⁶ **Hürriyet**, **Cumhuriyet**, 15.12.1998.

⁷ **Hürriyet**, **Milliyet**, 17.12.1998.

Tuzla Organize Sanayi Bölgesindeki deri işverenleri 9 Kasım 1998 günü 10 işyerinden 250 işçiyi kriz gerekçesiyle işten çıkardı. İşçiler fabrikaların önünde direniş çadırları kurarak, eyleme geçtiler ⁸. Üç bin deri işçisi 11 Kasım 1998 günü işten çıkarmaları protesto etmek amacıyla yürüyüşe başladı. Güvenlik güçleri yürüyüşü engelledi. İşçiler bunun üzerine oturma eylemine başladılar. Daha sonra uzlaşmaya varıldı ve işçiler yürüyüşü gerçekleştirdiler ⁹. Deri-İş üyesi işçiler çadır eylemini sürdürdüler. 17 Aralık günü de 1000 kişinin katılımıyla bir yürüyüş gerçekleştirildi ¹⁰. Deri işçilerinin çadır eylemi ve çeşitli diğer eylemleri Ocak ayının sonunda daha devam ediyordu.

Adana'da bulunan ve Park Holding'e (Turgay Ciner) ait Ceytaş ve Ceysan işyerleri, ekonomik kriz gerekçesiyle 1998 yılı Aralık ayı başlarında kapatıldı. İşyerlerinin kapatılması nedeniyle işten çıkartılan 700 işçi, 7 Aralık 1998 günü aileleriyle birlikte fabrikanın önünde gösteri yaptılar ve Adana-Ceyhan karayolunu kestiler ¹¹.

Gebze'nin Dilovası beldesindeki Nasaş Alüminyum İmalat San. ve Tic. A.Ş.'ndeki eylem ise, işten çıkarılmaktan çok, tazminatların alınamamasına bağlıydı. Şirket, 9-10 Aralık 1998 günleri ekonomik krizi gerekçe göstererek işyerindeki 750 işçinin 535'inin işine son verdi; ancak 750 milyar lira tutarındaki tazminatı ödemedi. İşçiler bunun üzerine işyeri önünde toplandılar. 15 Aralık 1998 günü işçiler eylemlerini beş gündür sürdürüyorlardı ¹²

Bakırköy'deki Sümer Holding A.Ş. işyerindeki işçiler, 17 Aralık 1998 günü öğle saatlerinde işyerinin önünde toplanarak işten çıkarmaları protesto ettiler ve Veliefendi Fabrikalar Caddesi'nden Narin Mensucat Fabrikası'nın önüne kadar yürüyüş yaptılar ¹³.

Ankara'da Erkunt Sanayii A.Ş. işyerinde çalışan 35 işçi, kriz gerekçesiyle işten çıkarıldı. Bunun üzerine fabrikada çalışan yaklaşık 300 işçi 24 Aralık günü sabah işyerinin önünde toplandı ve slogan atmaya başladı. İşçilerin fabrikaya girmesi Çevik Kuvvet ekipleri tarafından engellendi. İşçiler bir süre İstanbul yolunu trafiğe kapadılar ¹⁴.

Ekonomik krizle ilgili olabilecek diğer bir eylem, İzmir'de gerçekleşti. İzmir'deki Ege Mossan şirketinde (İhlas Holding) 40 gündür paralarını alamayan 67 işçi, 11 Ocak 1999 günü gecesi işyerini bir gecelik işgal etti ¹⁵.

Tekstil işkolunda TÜRK-İŞ üyesi Teksif, DİSK üyesi Tekstil ve HAK-İŞ üyesi Öz İplik-İş Sendikaları, Tekstil İşverenleri Sendikası'na karşı ortak tavır içine girdi. 12 Ocak'ta başlaması öngörülen grevden hemen önce Teksif ve Öz İplik-İş Sendikaları toplu sözleşmeyi imzaladı. Tekstil ise bir günlük bir grevin ardından toplu sözleşmeyi kabul etti.

KESK'in 13 Aralık 1998 günü Ankara, Kırklareli, Kayseri, Bursa ve İstanbul'da düzenlediği mitingler ise ağırlıklı zamma duyulan tepkiyle bağlantılıydı ¹⁶. Tüm Maliye-Sen üyeleri de aynı amaçla 30 Aralık 1998 günü Ankara ve İstanbul'da protesto gösterileri düzenlediler ¹⁷

Ocak ayı sonlarında ise, deri işçilerinin devam eden eylemleri dışında, genel bir durgunluk hakimdi.

⁸ **Posta**, 10.11.1998.

⁹ **Milliyet, Cumhuriyet**, 12.11.1998.

¹⁰ **Radikal, Cumhuriyet**, 18.12.1998.

¹¹ **Cumhuriyet**, 8.12.1998; **Milliyet**, 9.12.1998.

¹² **Milliyet**, 16.12.1998.

¹³ **Cumhuriyet**, 18.12.1998.

¹⁴ **Türkiye**, 25.12.1998.

¹⁵ **Milliyet**, 12.1.1999.

¹⁶ **Milliyet, Cumhuriyet**, 14.12.1998.

¹⁷ **Cumhuriyet**, 31.12.1998.